E.P. Thompson

Πρόλογος στο "Φτιάξιμο της Αγγλικής Εργατικής Τάξης"

Αθήνα
Φλεβάρης του 2012

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟ
ΓΑΛΑΝΟΜΑΥΡΟ

Ανεύρεση: Σπουδές στο Γαλανόμαυρο
Αξιολόγηση προτεραιοτήτων: Antifa Scripta
Πληκτρολόγηση, γκρίνιες, χαμόγελα: Σπουδές στο Γαλανόμαυρο

Αρχική πηγή: Περιοδικό Αυτο/ #2, 5/2004.

Εισαγωγη
Βασικες Θεσεις Μεχρι Στιγμης

Από το τεύχος 12 του περιοδικού antifa και μετά, προσπαθούμε να βάλουμε σε μια σειρά την ιστορία του ελληνικού φασισμού. Όπως θα έχουν καταλάβει οι μόνιμοι αναγνώστες, αυτή η ενασχόλησή μας σιγά σιγά έχει φτάσει να διεξάγεται ακολουθώντας ορισμένες βασικές θέσεις. Για παράδειγμα:

Θέση πρώτη: κομβικό σημείο στην ιστορία του ελληνικού κράτους είναι η δημιουργία ενός ευμεγέθους προλεταριάτου έπειτα από την ήττα που τα σχολικά βιβλία αποκαλούν "μικρασιατική καταστροφή". Μετά την "μικρασιατική καταστροφή" το ελληνικό κράτος βρέθηκε ηττημένο στο εξωτερικό (αν μπορεί κανείς να αποκαλέσει ήττα τον σχεδόν διπλασιασμό της επικράτειάς του) και αντιμέτωπο με αυτό το προλεταριάτο στο εσωτερικό. Συνεπώς, έχοντας ήδη εγκαταλείψει τα όνειρα της μεγάλης ιδέας, αναγκάστηκε να στραφεί από τους εξωτερικούς εχθρούς στον πολύ δυσκολότερα αντιμετωπίσιμο εσωτερικό εχθρό. Η δημιουργία των ελληνικών μυστικών υπηρεσιών, της ελληνικής αστυνομίας όπως την ξέρουμε και των πρώτων ελληνικών φασιστικών οργανώσεων, είναι όλες τους διαδικασίες που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 με στόχο αυτόν τον εσωτερικό εχθρό.

Θέση δεύτερη: αυτή η ιστορική εξέλιξη οδήγησε στην έναρξη ενός εμφύλιου πολέμου χαμηλής έντασης. Από τη μια πλευρά του εμφυλίου ήταν το ελληνικό κράτος και η ελληνική αστική τάξη. Από την άλλη το νεογέννητο προλεταριάτο, οι πρόσφυγες και οι "μειονότητες" της νεοκατακτημένης Μακεδονίας. Δεν πρέπει βέβαια να φανταζόμαστε καθορισμένους αντιπάλους που διατάσσονται απέναντι όπως σε ποδοσφαιρικό αγώνα. Αντίθετα, αυτό για το οποίο μιλάμε ήταν μια ιστορική διαδικασία· η διαδικασία γένεσης του ελληνικού προλεταριάτου και μαζί της ελληνικής άρχουσας τάξης με την έννοια που δίνει στους όρους ο E. P. Thompson:

> (...) δεν πρόκειται να καταλάβουμε την τάξη παρεκτός αν την εννοήσουμε σαν κοινωνικό και πολιτισμικό σχηματισμό που αναδύεται από διαδικασίες οι οποίες μπορούν να μελετηθούν μόνο καθώς εξελίσσονται για σημαντικές ιστορικές περιόδους. Στα χρόνια ανάμεσα στο 1780 και το 1832, οι περισσότεροι εργαζόμενοι Άγγλοι έφτασαν να νιώθουν μια κοινότητα συμφερόντων μεταξύ τους και

μια αντίθεση συμφερόντων απέναντι στους κυβερνήτες και τους εργοδότες τους. Με τη σειρά της, εκείνη η άρχουσα τάξη ήταν διαιρεμένη με χίλιους τρόπους, και στην πραγματικότητα απέκτησε τη συνοχή της ακριβώς κατά την ίδια περίοδο, καθώς συγκεκριμένοι ανταγωνισμοί επιλύθηκαν (ή ξεθώριασαν) μπροστά στον κίνδυνο μιας εξεγερμένης εργατικής τάξης. Είναι με αυτό τον τρόπο που η παρουσία της εργατικής τάξης ήταν, στα 1832, ο πιο σημαντικός παράγοντας στη βρετανική πολιτική ζωή.

Αποκαλούμε ελληνικό εμφύλιο πόλεμο το "φτιάξιμο" του ελληνικού προλεταριάτου και μαζί της ελληνικής άρχουσας τάξης. Ο εμφύλιος πόλεμος ξεκίνησε το 1922 και εξελίχθηκε για δύο δεκαετίες, όλο και πιο έντονος, όλο και πιο αιματηρός, έως την έναρξη της γερμανικής κατοχής. Η έναρξη της κατοχής δεν σταμάτησε τον εμφύλιο πόλεμο, αντιθέτως, αυτό που συνέβη ήταν ότι από τότε και μετά ο εμφύλιος έπαψε να είναι "χαμηλής έντασης", αν μπορεί να αποκαλέσει κανείς "χαμηλή ένταση" μια διαδικασία που μετρούσε δεκάδες και εκατοντάδες νεκρούς κάθε χρόνο, και μετατράπηκε σε μαζική ανθρωποσφαγή εκατοντάδων χιλιάδων προλετάριων από τη μια και πολύμορφη (και μεταξύ άλλων ένοπλη) σύγκρουση για την εξουσία από την άλλη.

Θέση τρίτη: Συνεπώς αν κανείς ψάχνει για τον ελληνικό φασισμό δεν θα πρέπει να τον αναζητήσει σε περιθωριακές οργανώσεις του μεσοπολέμου και την ιστορία τους (ιδέα που αρχικά φαίνεται δελεαστική), αλλά θα πρέπει να στραφεί στην ελληνική άρχουσα τάξη και την πολιτική της έκφραση, στο ίδιο το ελληνικό κράτος. Λέμε "ελληνικός φασισμός" και εννοούμε τις προσπάθειες της ελληνικής άρχουσας τάξης: πρώτον, να βγάλει άκρη με τον εσωτερικό πόλεμο των φραξιών που την αποτελούσαν· δεύτερον, να καθυποτάξει το ελληνικό προλεταριάτο που από το 1922 και μετά "συνέβαινε" όλο και πιο έντονα, για να ξαναθυμηθούμε τον E. P. Thompson· τρίτον, να εκφράσει την διαδικασία υποτίμησης της αξίας της εργατικής δύναμης μέχρι του σημείου της μαζικής εξόντωσης που χαρακτήρισε όλα τα καπιταλιστικά κράτη του μεσοπολέμου· τέταρτον, να προετοιμαστεί για τη σύγκρουση με τους ομοίους της στο σφαγείο του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου· πέμπτον να επιβιώσει ενώ ο αντίπαλός της "σηκωνόταν γιγάντιος εμπρός της" κατά τη διάρκεια της κατοχής. Και τα λοιπά.

Θέση Τέταρτη: Αναγνωρίζουμε λοιπόν ότι ιστορική συνέχεια ενώνει τις διάφορες πολιτικές εκφράσεις της ελληνικής άρχουσας τάξης όπως αυτές εμφανίζονται από το 1922 και έπειτα. Θεωρούμε πως είναι όλες τους προϊόντα μίας και της αυτής διαδικασίας: του φτιαξίματος της ελληνικής άρχουσας τάξης απέναντι στον κίνδυνο του προλεταριάτου. Κατά συνέπεια το ελληνικό κράτος είναι ένα κράτος με μία ιστορία και όχι μια ακατανόητη διαδοχή "εκτροπών", πραξικοπημάτων και φιλόδοξων ηγετών. Η ενασχόλησή μας με την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά γίνεται με βάση αυτή την προσέγγιση. Η δικτατορία του Μεταξά ήταν η προσπάθεια του ελληνικού κράτους να προετοιμαστεί για τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Συνεπώς προσπαθούμε να εντοπίσουμε τα στοιχεία συνέχειας μεταξύ της δικτατορίας, των επεισοδίων που προηγήθηκαν και των επεισοδίων που ακολούθησαν.

Φυσικά θέσεις όπως αυτές που προηγήθηκαν δεν προκύπτουν από το μηδέν. Ακολουθούμε τα όσα είπαν οι Ιταλοί εργατιστές και αυτόνομοι κατά τις δεκαετίες των '60 και '70. Επίσης τις ιδέες της Αυτονομίας στην Ελλάδα όπως αυτές εκφράστηκαν κατά τις δεκαετίες του '90 και του '00. Ακολουθούμε επίσης πληθώρα άλλων ιδεών και πολιτικών θέσεων που έχουν εκφραστεί κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ου αιώνα. Προσπαθούμε να αναφέρουμε αυτές τις θέσεις όποτε τις χρησιμοποιούμε σε βαθμό να κουράζουμε με υποσημειώσεις και παραθέματα, αλλά είναι ένα τίμημα που πρέπει να πληρώσει κανείς. Το αντίθετο θα σήμαινε ότι προσπαθούμε να παρουσιάσουμε τις ιδέες μας ως προϊόντα των εγκεφάλων μας, μια γραφική αντίληψη για τις ιδέες που μπορεί να γίνει πιστευτή μόνο από ανθρώπους που δεν είχαν ποτέ τους καμία επαφή με αυτό το μαγικό πράγμα και την κοινωνικότητά του.

Όπως είπαμε παραπάνω λοιπόν, η θέση σύμφωνα με την οποία η εργατική τάξη δεν είναι ένα σύνολο ατόμων, αλλά μια ιστορική διαδικασία που "συμβαίνει", είναι η μεθοδολογική αρχή που διέπει το βιβλίο του E. P. Thompson, The Making of the English Working Class, Penguin, 1991 (πρώτη έκδοση 1963). Η εισαγωγή αυτού του βιβλίου το οποίο με τον τρόπο του μάς έχει επηρεάσει όσο και τα σχετικά κείμενα των Ιταλών εργατιστών και αυτόνομων (θα παραξενευόμασταν άλλωστε αν οι Ιταλοί δεν το είχαν υπ' όψη), βρίσκεται μεταφρασμένη εδώ. Η μετάφραση παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο περιοδικό Αυτο/, #2, 5/2004, μαζί με τις επεξηγηματικές υποσημειώσεις. Για ιστορικούς λόγους παραθέτουμε και την εισαγωγή της συντακτικής ομάδας του περιοδικού που συνόδευε το κείμενο του Thompson στην πρώτη του δημοσίευση. Μας φαίνεται πως αυτή η εισαγωγή δείχνει το είδος των αντιλήψεων που κυριαρχούσαν τότε γύρω από την ύπαρξη -ή τη μη ύπαρξη- της εργατικής τάξης, την απλοϊκότητα και την απήχησή τους. Συνεπώς μπορεί να μάς δώσει μια ιδέα για τους δρόμους μέσω των οποίων έχουμε φτάσει μέχρι εδώ.

Σπουδές στο γαλανόμαυρο
2/2012

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

(από το περιοδικό Αυτο/ #2, 5/2004)

Το κείμενο που ακολουθεί είναι ο πρόλογος κι ενα μέρος του επιλόγου από το βιβλίο του άγγλου ιστορικού E. P. Thompson, The Making of the English Working Class. Για την ιστορία, πρέπει να πούμε ότι το βιβλίο ασχολείται με την εμφάνιση της αγγλικής εργατικής τάξης μεταξύ του 1780 και του 1832, κι οτι εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1963 στην Αγγλία και συνεχίζει να εκδίδεται μέχρι σήμερα. Αν και το βιβλίο είναι από τα πολύ must διαβάσματα στους ακαδημαϊκούς ιστορικούς κύκλους, δεν έχει μεταφραστεί μέχρι σήμερα στα ελληνικά. Σ' αυτό σίγουρα παίζει το ρόλο της η στενή προσκόλληση του Thompson στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά του βρετανικού προλεταριάτου, μέσω της οποίας το βιβλίο γεμίζει με ιστορίες προσώπων γεγονότων και θεσμών εντελώς βρετανικών, άρα εντελώς άγνωστων στους ντόπιους αναγνώστες.

Ο πρόλογος του βιβλίου λοιπόν είναι ένα ακαδημαϊκό κείμενο. Ο Thompson συνοψίζει το τί θα πει στα παρακάτω, την πέφτει στους δεξιούς ακαδημαϊκούς της εποχής του και, σαν νέος ιστορικός, κάνει χώρο για τον εαυτό του στο ακαδημαϊκό στερέωμα. Εν τω μεταξύ όμως, κάνει και άλλα πράγματα: Λέει μια άποψη για το τί είναι η εργατική τάξη, παραθέτει άλλες σύγχρονές του προσεγγίσεις, υπερασπίζεται το Μαρξ απέναντι στους μαρξιστές και, κατά τη γνώμη μας, δίνει σύντομα μια εικόνα του πόσο περίπλοκο μπορεί εν τέλει να είναι το ζήτημα της "τάξης", αλλά και του πόσο βλακώδες είναι να παραβλέπει κανείς ένα βασικό γεγονός -στον καπιταλισμό οι τάξεις υπάρχουν, τόσο σίγουρα όσο υπάρχει η μισθωτή εργασία, τόσο σίγουρα όσο ο πλούτος αυτού του κόσμου παράγεται απ' αυτήν, τόσο σίγουρα όσο σίγουρο είναι και τούτο: αυτός ο κόσμος δεν κυβερνιέται από θεούς, δεν κατοικείται από φαντάσματα, το βιος που μαζεύει και λογαριάζει δεν είναι άϋλα σύμβολα.

Αν και είχαμε τις αμφιβολίες μας λοιπόν, έχουμε να πούμε οτι αυτό το κείμενο τελικά χωράει. Χωράει σ' ένα τυχάρπαστο αυτοεκδιδόμενο έντυπο που εκδίδεται σε μια γωνιά του πλανήτη τέτοια που να μπορεί ο καθείς να χέζει αδιάφορα την έννοια της (εργατικής) τάξης ως τάχα μου "μαρξιστική", ακόμη κι όταν -ειδικά όταν- απ' τον Μαρξ έχει δει μόνο το μούσι. Αποφασίσαμε ακόμη και να αφήσουμε κομμάτια που αναφέρονται στη δομή του βιβλίου, καθώς μας φαίνεται οτι αυτά τα κομμάτια, από μόνα τους, βάζουν ένα ακόμη ζήτημα: Υπονοούν οτι το "φτιάξιμο" της εργατικής τάξης που απασχολεί τον Thompson είναι θρησκείες που εξελίσσονται και λόγια που αλλάζουν και άνθρωποι που πλανούν και πλανεύονται και λαθεύουν καθώς εννοούν τον εαυτό τους και τους γύρω τους με τρόπους διαρκώς μεταλασσόμενους, ότι είναι δηλαδή μια διαδικασία περίπλοκη, διαρκώς διαφεύγουσα. Κατ' αυτό τον τρόπο, αυτά τα κομμάτια της δομής, αντιτίθενται στη συνηθισμένη κατάσταση διανοητικής οκνηρίας στο πέλαγος της οποίας ο καθένας μπορεί να επικαλείται επιχειρήματα κατά φαντασίαν αδιάσειστα όπως "και μια γραμματέας τί είναι;" και να ξεμπερδεύει με τις τάξεις, κλείνοντας πεισματικά τα μάτια στην πολυπλοκότητα του πραγματικού κόσμου, ακριβώς τη στιγμή που δήθεν την επικαλείται.

Και μια τελευταία διευκρίνιση, για να μη χέσει κανείς κι εμάς, πράγμα που είναι πολύ ευκολότερο απ' το να χέζει τις τάξεις ως ύποπτες μαρξισμού: Δεν συμφωνούμε με τον Thompson. Για παράδειγμα, δε συμφωνούμε οτι η εργατική τάξη "συμβαίνει" ως τέτοια μόνο εφ' όσον και καθώς διαμορφώνεται η ταξική της συνείδηση. Ούτε και διαφωνούμε βέβαια. Κατά τη γνώμη μας, το θέμα σήμερα δεν είναι να παριστάνεις οτι "ξέρεις", και ποιο το νόημα άλλωστε, γνωρίζοντες υπάρχουν πολλοί και τα καταφέρνουν μια χαρά να είναι ο ένας πιο ιδεολόγος απ' τον άλλο. Αντίθετα, το θέμα είναι να καταλαβαίνεις στο πετσί σου οτι δεν ξέρεις. Δεν ξέρουμε λοιπόν αν έχει δίκιο ο Thompson, δεν το ψάξαμε και δεν βρήκαμε τα λάθη του. Παρόλ' αυτά, ψαχνόμαστε, ψαχουλεύουμε, σκεφτόμαστε και συζητάμε. Και, σ' αυτούς τους δύσκολους καιρούς, αυτό είναι το περισσότερο που μπορεί να ελπίζει κανείς.

E. P. Thompson, The Making of the English Working Class

Προλογος στο "Φτιαξιμο της Αγγλικης Εργατικης Ταξης"

Ετούτο το βιβλίο έχει έναν άτσαλο τίτλο, ο οποίος όμως, παρά την ατσαλοσύνη του, επιτελεί το σκοπό του. Φτιάξιμο, γιατί είναι η μελέτη μιας ενεργητικής διαδικασίας που είναι αποτέλεσμα, αφενός της υποκειμενικής δράσης και αφετέρου εξω-υποκειμενικών παραγόντων.[1] Η εργατική τάξη δεν ανέτειλε σαν τον ήλιο την προκαθορισμένη ώρα. Παραβρέθηκε στο ίδιο της το φτιάξιμο.

Τάξη, αντί για τάξεις, για λόγους των οποιων η εξέταση αποτελεί στόχο αυτού του βιβλίου. Υπάρχει, φυσικά, μια διαφορά. "Οι εργατικές τάξεις" είναι ένας περιγραφικός όρος που συσκοτίζει τόσα πολλά όσα πολλά ορίζει. Συνδέει με χαλαρό τρόπο μια δέσμη διακριτών φαινομένων. Υπήρχαν ράφτες εδώ και υφαντές εκεί, και όλοι μαζί αποτελούν τις εργατικές τάξεις.

Με τον όρο τάξη καταλαβαίνω ένα ιστορικό φαινόμενο, την ενοποίηση ενός αριθμού ανόμοιων και φαινομενικά ασύνδετων γεγονότων που έλαβαν χώρα τόσο στο πεδίο της ακατέργαστης εμπειρίας, όσο και στο πεδίο της συνείδησης. Επιμένω εμφατικά στο ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο ιστορικό. Δεν βλέπω την τάξη σαν "δομή", ούτε καν σαν "κατηγορία", αλλά σαν κάτι που πραγματικά συμβαίνει (και μπορεί να αποδειχθεί ότι έχει συμβεί) στις ανθρώπινες σχέσεις.

Πέρα από αυτά, η έννοια της τάξης ενέχει την έννοια της ιστορικής σχέσης. Και όπως κάθε άλλη σχέση, είναι ένα ρευστό που διαφεύγει την ανάλυση αν επιχειρήσουμε να το ακινητοποιήσουμε σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή και να ανατέμουμε τη δομή του. Ακόμη και το πιο λεπτοπλεγμένο κοινωνιολογικό δίχτυ θα αποτύχει να μας δώσει ένα δείγμα της τάξης, όπως ακριβώς θα αποτύχει να μας δώσει ένα δείγμα της αγάπης ή της υπακοής. Η σχέση πρέπει πάντα να ενσαρκώνεται σε αληθινούς ανθρώπους και σ' ένα αληθινό πλαίσιο. Επιπλέον, δεν μπορούμε να έχουμε δύο ξεχωριστές τάξεις, καθεμιά με τη δική της ανεξάρτητη ύπαρξη κι έπειτα να τις φέρουμε σε σχέση μεταξύ τους. Δεν υπάρχει αγά-

[1]Εδώ χρησιμοποιούνται οι όροι "agency" και "conditioning", αντιθετικά μεταξύ τους. Ο δεύτερος σημαίνει τη δράση κάτω απο συνθήκες που βρίσκονται έξω από το δρον υποκείμενο. Μεταφράζουμε το απόσπασμα όπως το μεταφράζουμε, γιατί η αυτολεξεί μετάφραση (κάτι σαν "κατά συνθήκη δράση") μάλλον ιδιοκατασκευή θα ήταν. Ο Thompson πάντως, μάλλον θα διαφωνούσε οτι υπάρχει ένα σταθερό αντικειμενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται το φτιάξιμο της εργατικής τάξης. Εννοεί οτι η εργατική τάξη φτιάχνει τον εαυτό της και ταυτόχρονα τους αντιπάλους της, οι οποίοι πάντως καθώς κι αυτοί με τη σειρά τους "συμβαίνουν", αποτελούν παράγοντες έξω από την εργατική τάξη που συμβάλλουν στο φτιάξιμό της... (Σ.τ.μ)

πη δίχως εραστές ούτε υπακοή δίχως τσιφλικάδες και δουλευτές. Και η τάξη συμβαίνει όταν κάποιοι άνθρωποι, σαν αποτέλεσμα κοινών εμπειριών (που κληρονόμησαν ή βίωσαν οι ίδιοι) νιώθουν και εκφράζουν μια κοινότητα συμφερόντων, από τη μια μεταξύ τους, κι από την άλλη ενάντια σε άλλους ανθρώπους, των οποίων τα συμφέροντα είναι διαφορετικά (και συνήθως αντίθετα) από τα δικά τους. Η ταξική εμπειρία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις παραγωγικές σχέσεις μέσα στις οποίες οι άνθρωποι γεννιούνται ή εισέρχονται δίχως τη θέλησή τους. Η ταξικη συνείδηση, από την άλλη, είναι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι ανταπεξέρχονται σ' αυτές τις εμπειρίες με πολιτισμικούς όρους: ενσωματώνεται έτσι σε παραδόσεις, αξιακά συστήματα, ιδέες και θεσμούς. Αν η εμπειρία παρουσιάζεται λοιπόν καθορισμένη, η ταξική συνείδηση καθόλου καθορισμένη δεν είναι. Μπορούμε να διακρίνουμε μια λογική στις αντιδράσεις ομάδων με παρόμοιες επαγγελματικές ενασχολήσεις που βιώνουν παρόμοιες εμπειρίες, αλλά δεν μπορούμε να μιλήσουμε για κανένα νόμο. Η συνείδηση της τάξης αναδύεται με τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους, αλλά ποτέ με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Υπάρχει σήμερα ένας πανταχού παρόν πειρασμός να υποθέσουμε πως η ταξη είναι ένα πράγμα. Αν και δεν ήταν αυτό το νόημα με το οποίο χρησιμοποίησε τον όρο ο Μαρξ στα δικά του ιστορικά γραπτά, το συγκεκριμένο λάθος νοθεύει πολλή από τη "μαρξιστική" σκέψη των επόμενων χρόνων. "Αυτό", η εργατική τάξη δηλαδή, υποτίθεται πως διαθέτει μια αληθινή, συγκεκριμένη υπόσταση, η οποία μπορεί να οριστεί σχεδόν μαθηματικά - τόσοι άνθρωποι πού έχουν τάδε σχέση με τα μέσα παραγωγής. Μόλις γίνει αυτή η υπόθεση, είναι πλέον δυνατό να συναχθεί λογικά η ταξική συνείδηση που "αυτό" θα έπρεπε να έχει (αλλά σπανίως έχει) αν βέβαια "αυτό" είχε την πρέπουσα αντίληψη της θέσης του και των αληθινών του συμφερόντων. Υπάρχει όμως μια πολιτιστική υπερδομή μέσω της οποίας αυτή η αναγνώριση συνηθίζει να εμφανίζεται με μη αποδοτικούς τρόπους. Τέτοιες πολιτιστικές υστερήσεις και διαστρεβλώσεις είναι μεγάλος μπελάς, κι έτσι εύκολα περνά κανείς από τις θεωρήσεις τέτοιου είδους σε κάποια θεωρία υποκατάστασης: κόμματα, σέχτες και θεωρητικοί που αποκαλύπτουν την ταξική συνείδηση, όχι όπως είναι, αλλά όπως οφείλει να είναι.

Αλλά ένα παρόμοιο σφάλμα διαπράττεται καθημερινά στην άλλη άκρη του ιδεολογικού χάσματος. Σε μια του μορφή, αυτό το σφάλμα εκφράζεται αποκλειστικά με αρνητικότητα. Εφ' όσον η χονδροειδής έννοια της τάξης που αποδίδεται στο Μαρξ μπορεί να διαψευσθεί με μεγάλη ευκολία, διάφοροι υποθέτουν ότι κάθε αναφορά σε τάξη δεν είναι παρά ένα εξευτελιστικό θεωρητικό κατασκεύασμα που επιβάλλεται με το ζόρι πάνω στα πραγματικά στοιχεία και γεγονότα. Έτσι, μπορούν να υποστηρίζουν με ευκολία πως η τάξη ποτέ δεν συνέβη. Με μια άλλη μορφή, και μέσω μιας περίεργης αντιστροφής, είναι δυνατό να περάσει κανείς από μια δυναμική σε μια στατική θεώρηση της τάξης. "Αυτό" -η εργατική τάξη- υπάρχει, και μπορεί να οριστεί με αρκετή ακρίβεια σαν συστατικό κομμάτι της κοινωνικής δομής. Η ταξική συνείδηση, ωστόσο, είναι ένα κακό πράγμα που επινοήθηκε από περιθωριακούς διανοούμενους, αφού καθετί που διαταράσσει την αρμονική συνύπαρξη ομάδων που επιτελούν διαφορετικούς "κοινωνικούς ρόλους" (καθυστερώντας συνεπώς την οικονομική ανάπτυξη) πρέπει να αποδοκιμάζεται σαν "αδικαιολόγητο διαταρακτικό σύμπτωμα".[2] Το πρόβλημα είναι να βρεθούν οι τρόποι ώστε "αυτό" να χειραγωγηθεί ώστε να αποδεχθεί τον "κοινωνικό ρόλο" του, και οι τρόποι ώστε τα παράπονά του να "αντιμετωπιστούν και να διοχετευθούν" με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Αν όμως έχουμε στο μυαλό μας πως η τάξη είναι μια σχέση, και όχι ένα πράγμα, δεν μπορούμε να σκεφτόμαστε με τέτοιους τρόπους. "Αυτό" δεν υπάρχει, ούτε για να διαθέτει ιδεατά συμφέροντα και

[2] Ένα παράδειγμα τέτοιας προσέγγισης, που αναφέρεται στην περίοδο που καλύπτει κι ετούτο το βιβλίο, μπορεί να βρεθεί στη δουλειά ενός συνάδελφου του καθηγητή Talcott Parsons: N. J. Smelser, Social Change in the Industrial Revolution (1959)

συνείδηση, ούτε για να κείτεται σαν ασθενής στα ανατομικά τραπέζια των κάθε είδους ρυθμιστών. Ούτε και μπορούμε να γυρίζουμε τα πράγματα ανάποδα, όπως έκανε ένας γνωστός και πέρα από κάθε αμφισβήτηση ειδικός που (σε μια μελέτη των τάξεων τόσο φανατικά προσηλωμένη στη μεθοδολογία που φτάνει στο σημείο να αποκλείει την εξέταση έστω και μίας ταξικής κατάστασης σε κάποιο πραγματικό ιστορικό πλαίσιο) μας πληροφορεί:

> Οι τάξεις βασίζονται στις διαφορές νόμιμης ισχύος που σχετίζονται με συγκεκριμένες θέσεις, δηλαδή στη δόμηση των κοινωνικών ρόλων αναφορικά με τις επιδιώξεις τους για εξουσία (...) ένα άτομο γίνεται μέλος μιας τάξης παίζοντας ένα κοινωνικό ρόλο σχετικό με αυτή την τάξη από την άποψη της άσκησης εξουσίας (...) Ανήκει σε μια τάξη γιατί κατέχει μια θέση σε μια κοινωνική οργάνωση. Το να είσαι μέλος μιας τάξης είναι άμεση συνέπεια της υιοθέτησης ενός κοινωνικού ρόλου[3]

Το ερώτημα, φυσικά, είναι πώς το άτομο έφτασε ν' αναλάβει αυτό τον "κοινωνικό ρόλο" και πώς αυτή η συγκεκριμένη "κοινωνική οργάνωση" (με τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και τις συγκεκριμένες δομές εξουσίας) βρέθηκε εκεί. Κι αυτά είναι ερωτήματα ιστορικά. Αν σταματήσουμε την ιστορία σ' ένα συγκεκριμένο σημείο, τότε δεν υπάρχουν τάξεις, μόνο ένα πλήθος ατόμων με ένα αντίστοιχο πλήθος εμπειριών. Αλλά αν παρατηρήσει κανείς αυτούς τους ανθρώπους για μια επαρκή περίοδο κοινωνικής αλλαγής, θα δει τις σχέσεις τους, τις ιδέες τους, τους θεσμούς τους, να παίρνουν μορφή και κατεύθυνση. Η τάξη ορίζεται από τους ανθρώπους καθώς ζουν την ιστορία τους, και, σε τελική ανάλυση, αυτός είναι και ο μοναδικός ορισμός της.

Αν και μου φαίνεται πως διακατέχομαι από ανεπαρκή κατανόηση των μεθοδολογικών ενασχολήσεων διαφόρων κοινωνιολόγων, ελπίζω παρόλ' αυτά ετούτο το βιβλίο να προσφέρει στην κατανόηση της τάξης. Γιατί είμαι πεπεισμένος πως δεν πρόκειται να καταλάβουμε την τάξη παρεκτός αν την εννοήσουμε σαν κοινωνικό και πολιτισμικό σχηματισμό, που αναδύεται από διαδικασίες οι οποίες μπορούν να μελετηθούν μόνο καθώς εξελίσσονται για σημαντικές ιστορικές περιόδους. Στα χρόνια ανάμεσα στο 1780 και το 1832, οι περισσότεροι εργαζόμενοι άγγλοι έφτασαν να νιώθουν μια κοινότητα συμφερόντων μεταξύ τους και μια αντίθεση συμφερόντων απέναντι στους κυβερνήτες και τους εργοδότες τους. Με τη σειρά της, εκείνη η άρχουσα τάξη ήταν διαιρεμένη με χίλιους τρόπους, και στην πραγματικότητα απέκτησε τη συνοχή της ακριβώς κατά την ίδια περίοδο, καθώς συγκεκριμένοι ανταγωνισμοί επιλύθηκαν (ή ξεθώριασαν) μπροστά στον κίνδυνο μιας εξεγερμένης εργατικής τάξης. Είναι με αυτό τον τρόπο που η παρουσία της εργατικής τάξης ήταν, στα 1832, ο πιο σημαντικός παράγοντας στη βρετανική πολιτική ζωή.

Το βιβλίο είναι γραμμένο με αυτό τον τρόπο. Στο πρώτο μέρος ασχολούμαι με τις προϋπάρχουσες λαϊκές παρδόσεις του 18ου αιώνα και τους τρόπους με τους οποίους επηρρέασαν τις ταραχές των Γιακωβίνων[4] κατά τη δεκαετία του 1790. Στο δεύτερο μέρος περνάω από τις υποκειμενικές στις αντικειμενικές επιρροές -στις εμπειρίες ομάδων εργατών κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης που μου φαίνεται πως είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Επιχειρώ επίσης μια αποτίμηση του χαρακτήρα της νέας εργοστασιακής εργασιακής πειθαρχίας και της σχέσης της με την εκκλησία των μεθοδιστών. Στο τρίτο μέρος καταπιάνομαι με την ιστορία του πληβειακού ριζοσπαστισμού και, περνώντας από τους λουδί-

[3] R. Dahrendorf, Class and Class Conflict in Industrial Society (1959)

[4] O Thompson εννοεί το βρετανικό γιακωβίνικο κίνημα, το οποίο σύμφωνα με τον ίδιο, έμοιαζε λιγότερο με τους γιακωβίνους της Γαλλικής επανάστασης και περισσότερο με τους παρισινούς ακτήμονες που έμειναν στην ιστορία με το όνομα sans culottes (Σ.τ.μ.)

τες,[5] φτάνω μέχρι την ηρωική εποχή του τέλους των ναπολεόντιων πολέμων. Τέλος, συζητάω μερικά ζητήματα πολιτικής θεωρίας και ταξικής συνείδησης κατά τις δεκαετίες του 1820 και του 1830.

Το βιβλίο είναι μια ομάδα μελετών σε θέματα που σχετίζονται μεταξύ τους, κι όχι μια συνεχής αφήγηση. Επιλέγοντας αυτά τα θέματα, είχα υπ' όψη μου, μερικές φορές, πως έγραφα υπό το βάρος παντοδύναμων ορθοδοξιών. Υπάρχει η Φαμπιανή ορθοδοξία, κατά την οποία η μεγάλη πλειοψηφία των εργαζομένων δεν είναι παρά παθητικά θύματα του laissez faire, με την εξαίρεση ελάχιστων οραματιστών οργανωτών (συγκεκριμένα του Francis Place[6]). Υπάρχει έπειτα η ορθοδοξία των εμπειρικών ιστορικών της οικονομίας, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι που εργάζονται είναι εργατική δύναμη, μετακινούμενοι πληθυσμοί ή "στοιχεία", εξαιρετικά χρήσιμα στο γέμισμα στατιστικών πινάκων. Υπάρχει η ορθοδοξία της "προόδου" σύμφωνα με την οποία η περίοδος ψάχνεται εξονυχιστικά για προδρόμους και πρωτοπόρους του κράτους πρόνοιας, για προγόνους μιας σοσιαλιστικής κοινοπολιτείας, ή (πιο πρόσφατα) για πρώιμα παραδείγματα των λεγόμενων "ορθολογικών βιομηχανικών σχέσεων". Κάθε μια από αυτές τις ορθοδοξίες έχει μια συγκεκριμένη εγκυρότητα. Όλες προσέθεσαν κάτι στη γνώση μας. Η διαφωνία μου με τις πρώτες δύο είναι ότι συσκοτίζουν τη δρώσα υποκειμενικότητα των εραγαζόμενων ανθρώπων, το βαθμό στον οποίο συνεισέφεραν, με τις δικές τους συνειδητές προσπάθειες, στην ιστορική εξέλιξη. Η διαφωνία μου με την τρίτη είναι οτι διαβάζει την ιστορία υπό το φως κατοπινών προτεραιοτήτων κι όχι όπως συνέβαινε όταν συνέβαινε. Μόνο οι επιτυχημένοι (με την έννοια εκείνων των οποίων οι λαχτάρες κι οι προσδοκίες αντιστοίχησαν σε κάποια κατοπινή εξέλιξη) περνούν από το φίλτρο της μνήμης αυτών των ιστορικών. Τα τυφλά δρομάκια, οι ηττημένοι αγώνες και οι ηττημένοι οι ίδιοι, ξεχνιούνται.

Εγώ απ' τη μεριά μου, επιζητώ να διασώσω το φτωχό καλτσοποιό, το λουδίτη θεριστή, τον "απαρχαιωμένο" χειρόνακτα υφαντή, τον "ουτοπιστή" τεχνίτη, ακόμη και τον πλανημένο ακόλουθο της Joanna Southcott[7] από την τεράστια συγκατάβαση των μεταγενέστερων. Ίσως οι τέχνες και οι παραδόσεις τους να πέθαιναν. Ίσως να 'ταν οπισθοδρομική η εχθρότητά τους στο νέο βιομηχανικό κόσμο. Ίσως να 'ταν φαντασιώσεις τα κοινοτιστικά ιδανικά τους. Κι ίσως να 'ταν απερίσκεπτες οι εξεγερτικές συνωμοσίες τους. Αλλά όλοι τους έζησαν σ' εκείνους τους καιρούς της έντονης κοινωνικής αναταραχής κι εμείς όχι. Οι προσδοκίες τους ήταν έγκυρες με τους όρους της δικής τους εμπειρίας, και, όποτε γίνονται θύματα της ιστορίας, παραμένουν, καταδικασμένοι στις δικές τους ιδιωτικές ζωές, απόντες.

Το μοναδικό μας κριτήριο δεν θα 'πρεπε να είναι το αν οι πράξεις κάποιου δικαιολογούνται υπό το φως των κατοπινών εξελίξεων. Στο κάτω κάτω, ούτε κι εμείς είμαστε στο τέλος της κοινωνικής εξέλι-

---

[5] Κίνημα των άγγλων εργατών των αρχών του 19ου αιώνα. Εκτός απ' το να σπάνε τις -πρωτοφανείς τότε- μηχανές της βιομηχανικής παραγωγής, πράγμα για το οποίο έμειναν γνωστοί να σημαίνουν τη μεταφυσική αντίδραση στην τεχνολογική "πρόοδο", οι λουδίτες επιτίθονταν στην ιδιοκτησία των αφεντικών τους -σπαρτά, ακίνητα, ζώα και κάθε είδους μη μηχανικές υποδομές καταστρέφονταν με επιμέλεια. Αυτό τουλάχιστον υποστηρίζει ο Thompson, που μάλλον είναι και ο πρώτος που αναγνώρισε στους Λουδίτες ένα εργατικό κίνημα, με συνωμοτικούς κανόνες και δράση. (Σ.τ.Μ.)

[6] Τεχνίτης και αγκιτάτορας του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα. Από τα πιο μετριοπαθή μέλη κι ένας από τους προέδρους της London Corresponding Society, μιας οργάνωσης που πάλευε ημιπαράνομα για τη γενίκευση του δικαιώματος της ψήφου και θεωρείται από τον Thompson πολύ σημαντική. (Σ.τ.Μ.)

[7] Η Joanna Southcott, η "μεγαλύτερη προφήτισσα απ' όλες" ηταν κόρη χωρικού και οικιακή βοηθός. Στα 1801 δημοσίευσε το πρώτο από τα πολλά της φυλλάδια, γεμάτο, όπως κι αυτά που ακολούθησαν, με αόριστες μεσσιανικές προφητείες καταστροφής και ολέθρου, καθώς και επιθέσεις στην κυρίαρχη εκκλησία των μεθοδιστών και στους πλούσιους. Η αίρεση των πιστών της Joanna απλώθηκε σε μεγάλο μέρος της Βρετανίας, αντλώντας μέλη από τις κατώτερες τάξεις και φτάνοντας στην ακμή της να αριθμεί 100.000 "πιστούς" (Σ.τ.Μ.)

ξης. Σε κάποιους απο τους χαμένους αγώνες των ανθρώπων της βιομηχανικής επανάστασης, μπορεί να ανακαλύψουμε την επίγνωση κοινωνικών κακών που ακόμη περιμένουν τη θεραπεία τους. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου σήμερα ακόμη αναμετράται με τα προβλήματα της βιομηχανοποίησης και του σχηματισμού δημοκρατικών θεσμών, με προβλήματα δηλαδή που αναλογούν με πολλούς τρόπους στις εμπειρίες της βιομηχανικής επανάστασης. Οι αγώνες που χάθηκαν στην Αγγλία θα μπορούσαν, στην Ασία ή στην Αφρική, να κερδηθούν.

Τέλος, μια σημείωση απολογίας προς τους σκώτους και τους ουαλούς αναγνώστες. Παραμέλησα αυτές τις ιστορίες, όχι από σωβινισμό, αλλά από σεβασμό. Επειδή ακριβώς η τάξη είναι τόσο οικονομικός όσο και πολιτισμικός σχηματισμός, ήμουν εξαιρετικά προσεκτικός στις γενικεύσεις πέρα από την Αγγλική εμπειρία. (Ασχολήθηκα με τους Ιρλανδούς, όχι στην Ιρλανδία, αλλά σαν μετανάστες στην Αγγλία). Η Σκωτσέζικη περίπτωση πιο συγκεκριμένα, είναι το ίδιο δραματική και το ίδιο βασανισμένη με τη δική μας. Η Σκωτσέζικη γιακωβίνικη εξέγερση ήταν πιο έντονη και πιο ηρωική. Αλλά η Σκωτσέζικη ιστορία διαφέρει σημαντικά. Ο Καλβινισμός δεν ήταν ίδιος με το Μεθοδισμό, αν και είναι δύσκολο να πει κανείς ποιος απ' τους δύο, στις αρχές του 19ου αιώνα, ήταν ο χειρότερος. Δεν υπήρχε πληθυσμός χωρικών στην Αγγλία συγκρίσιμος με τους μετανάστες από τα σκωτικά υψίπεδα. Και η λαϊκή κουλτούρα ήταν πολύ διαφορετική. Είναι δυνατόν λοιπόν, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1820, να θεωρήσουμε πως η Αγγλική και η Σκωτσέζικη εμπειρία είναι ξεχωριστές, αφού οι εμπορικοί και οι πολιτικοί δεσμοί ήταν περιστασιακοί και ανώριμοι (...).

Το ζήτημα του φτιαξίματος της εργατικής τάξης είναι, κατά ένα μέρος, ζήτημα ηθικού. Στο πιο απλό του επίπεδο, σημαίνει οτι ενδέχεται πολλοί ξεχωριστοί εργάτες να είχαν την αίσθηση οτι μετέχουν, όχι σε σποραδικά ξεσπάσματα του όχλου, αλλά ότι στηρίζουν ένα κίνημα με καθαρά δικούς τους, ταξικούς στόχους, και μιαν αυτοπεποίθηση που τους επέτρεπε να υπομένουν την ανωτερότητα των αντιπάλων τους σε φυσικά και ηθικά μέσα. Το Μάρτη του 1817, κατά την πορεία προς το Λονδίνο, έπιασαν στο Ashburn του Derbyshire ένα νεαρό υφαντή. Στην τσέπη του βρήκαν το παρακάτω σημείωμα:

"Πατέρα και μάνα

έφτασα σ' αυτή την πόλη σήμερα το βράδυ κι ελπίζω να μείνω όλη τη νύχτα. Χάος επικρατεί παντού, κι άλλους από μας τους αφήνουν να μπουν στην πόλη, κι άλλους τους αφήνουν απ' έξω. Σ' όλο το δρόμο όπως ερχόμασταν, μας είχε ζώσει στρατός και πολλοί γύρισαν πίσω... Βλέπουμε καθαρά πως είναι αποφασισμένοι να μας σταματήσουν, και πολλούς από μας τους κλείσανε φυλακή σε όλες τις πόλεις που περάσαμε. Τα σπαθιά τους αστράφτουν πάνω απ' τα κεφάλια μας, αλλά τα πράγματα είναι όπως είναι..."

Και καταλήγει: "πείτε σε όλους πως νιώθω καλά, πιο καλά από ποτέ, παρόλο που δεν ξέρω αν σε δέκα λεπτά δε θα μ' έχουνε κλείσει στη φυλακή. Είμαι γνήσιος μεταρρυθμιστής και δε με νοιάζει ό,τι κι αν γίνει". Αυτό εννοώ όταν λέω μια νέα ταξική αυτοπεποίθηση.

Όσο για τον θεωρητικό ορισμό της τάξης, μπορώ μόνο να επαναλάβω κάτι που έγραψα κι αλλού:

Οι κοινωνιολόγοι που σταμάτησαν τη μηχανή του χρόνου και, αγκομαχώντας εννοιολογικά, κατέβηκαν μέχρι το μηχανοστάσιο για να δουν τί συμβαίνει, μας λένε οτι πουθενά δεν εντόπισαν μια τάξη. Μπορούν μόνο να βρουν ένα πλήθος ανθρώπων με διαφορετικές απασχολήσεις, εισοδήματα, θέσεις στην ιεραρχία, και τα λοιπά και τα λοιπά. Φυσικά κι έχουν δίκιο, αφού η τάξη δεν είναι το ένα ή το άλλο ανταλλακτικό της μηχανής, αλλά ο τρόπος με τον οποίο η μηχανή δουλεύει μόλις τεθεί σε λειτουργία - όχι το ένα ή το άλλο συμφέρον, αλλά η τριβή μεταξύ των συμφερόντων - η ίδια η κίνηση, η ζέστη, ο σαματάς. Η τάξη είναι ένας κοινωνικός και πολιτισμικός σχηματισμός (που συχνά βρίσκει και τις θεσμικές εκφράσεις του) που δεν μπορεί να οριστεί αφηρημένα, ή απομονωμένα, αλλά μόνο μέσα από τις σχέσεις του με τις άλλες τάξεις. Και σε τελευταία ανάλυση, ο ορισμός μπορεί μόνο να δωθεί μέσα

στο πεδίο του χρόνου -πάει να πεί μέσα από δράση και αντίδραση, αλλαγή και σύγκρουση. Όταν μιλάμε για μια τάξη, έχουμε στο μυαλό μας μια χαλαρά οριζόμενη ομάδα ανθρώπων που συμμερίζεται τα ίδια συμφέροντα, τις ίδιες κοινωνικές εμπειρίες, τις ίδιες παραδόσεις και τα ίδια αξιακά συστήματα, που έχουν την τάση να συμπεριφέρονται σαν μια τάξη, να ορίζουν τον ευατό τους, στις πράξεις και στις συνειδήσεις τους, σε σχέση με άλλες ομάδες ανθρώπων με ταξικούς τρόπους. Η ίδια η τάξη όμως, δεν είναι ένα πράγμα -η τάξη είναι κάτι που συμβαίνει.

Αυτό το βιβλίο είναι μια προσπαθεια να περιγράψω αυτό το συμβάν, αυτή τη διαδικασία αυτοανακάλυψης και αυτοκαθορισμού.